

ย้อนรอยเครื่องปั้นดินเผาในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำ จังหวัดพิษณุโลก : สู่การออกแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชน

HISTORICAL INVESTIGATION OF POTTERY WARE IN CULTURAL RIVER BASIN OF PHITSANULOK: WITH GUIDELINES FOR LOCAL COMMUNITY POTTERY WARE DEVELOPMENT

ธิตาภรณ์ แหวนเพชร* เกรียงศักดิ์ เขียวมั่ง และพงศ์เดช ไชยคุตร

Thitaporn Wanphet*, Kriangsak Khiaomang and Pongdej Chaiyakut

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาย้อนรอยเครื่องปั้นดินเผาในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำ จ.พิษณุโลก : สู่การออกแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชน มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) ศึกษาข้อมูลเครื่องปั้นดินเผา ในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำ จังหวัดพิษณุโลก 2) ทดลองและวิเคราะห์หัตถศิลป์ในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ เครื่องปั้นดินเผา 3) วิเคราะห์และพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชุมชน 4) พัฒนาศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาที่ปรากฏในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำจังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษาใน ตอนที่ 1 พบว่า “น้ำ” เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึง เป็นหลักสากลทั่วไปที่วามมนุษย์มักจะตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณริมน้ำ และชุมชนโบราณส่วนใหญ่ก็มักจะพบที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการประกอบ อาชีพ เราจะเห็นได้ว่าเครื่องปั้นดินเผาผูกพันกับวิถีชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ มี หลักฐานปรากฏทางโบราณคดีมากมายที่พบในจังหวัดพิษณุโลก และที่บ้านนาไค้เขี้ย ต.นาบัว อ.นครไทย พบเตาเผาโบราณ และผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ยังหลงเหลือและคงความสมบูรณ์อยู่ จำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับโครงการ พัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion: GMS) เส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor: EWEC) หรือ เส้นทางหมายเลข 9 (R9) ได้ตัดผ่านจังหวัดพิษณุโลกด้วย ซึ่งผลการศึกษาในตอนที่ 2 จึงได้ทำการทดลอง

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี 20131

Faculty of Fine and Applied Arts, Burapha University, Muang District, Chon Buri Province 20131

*corresponding author e-mail: Thita_wanphet@hotmail.com

Received: 10 May 2020; Revised: 24 June 2020; Accepted: 3 July 2020

และวิเคราะห์วัตถุดิบในท้องถิ่นที่เหมาะสมต่อการขึ้นรูป ผลการวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบในตอนต้นที่ 3 ได้มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ง่ายต่อการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา และรักษารูปแบบของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมที่สะท้อนถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ผลการดำเนินการในตอนต้นที่ 4 มีการนำองค์ความรู้ที่ได้ถ่ายทอดสู่ชุมชนและบรรจุรายวิชาเครื่องปั้นดินเผา ลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ให้กับนักเรียนในโรงเรียนบ้านนาไค้เขี้ย เพื่อปลูกเจตคติที่ดีต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเตาเผาและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโบราณที่ปรากฏในชุมชน บ้านนาไค้เขี้ย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

คำสำคัญ: ย้อนรอย เครื่องปั้นดินเผา เส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำจังหวัดพิษณุโลก การออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชุมชน

Abstract

The research retraced the earthenware which were found along the cultural river basin of Phitsanulok province. The research objectives were: 1) to study the history of pottery along the cultural river basin of Phitsanulok province, 2) to investigate the raw materials used for molding of the pottery, 3) to develop the patterns for community pottery and, 4) to establish the learning center for earthenware found along the cultural river basin of Phitsanulok. The results revealed that water significantly influenced people's way of living. Ancient communities always settled along rivers which was the fundamental for supporting their life. Earthenware has been found to be a part of human life since the prehistorical era. This was also the case for Phitsanulok province. The ancient kilns and some old but in good-condition potteries were found at Bann Na Kai Khea, Nabua sub-district, Nakhorn Thai district. This recovery was useful for the development of local community potteries, in line with the development projects such as the Greater Mekong Subregion (GMS) project, East-West Economic Corridor (EWEC) and R9 pathway which linked Phitsanulok to other regions. For the second objective of this research, local clay materials suitable for molding of the potteries were developed. In terms of the third objective, this study developed the pottery patterns that were easy to mold as well as preserved the original local identity. For the fourth step, knowledge transfer and pottery course were conducted at Bann Na Kai Khea School to support the "Moderate Class, More Knowledge" policy. This encouraged and raised up the attitude of local people toward the ancient's life that

reflected the importance of kilns and earthenware products originated at Bann Na Kai Khea Community, Nabua sub-district, Nakhorn Thai district, Phitsanulok province.

Keywords: Retracing, Earthenware, Cultural river basin of Phitsanulok, Local earthenware products design

บทนำ

เครื่องปั้นดินเผาเป็นศิลปะแขนงหนึ่งอยู่คู่กับมนุษย์ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาผูกพันกับวิถีชีวิตของมนุษย์ เช่น การหุงหาอาหาร การเก็บรักษาอาหาร เครื่องดื่ม ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีความเหมาะสม สะดวกต่อการใช้สอย และมีคุณค่าทางศิลปะที่มีความสวยงามและเอกลักษณ์ ดังนั้น การศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมของเครื่องปั้นดินเผาเป็นเรื่องสำคัญและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ และวิถีชีวิตของมนุษย์ซึ่งสอดคล้องกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย เครื่องปั้นดินเผาไทยในอดีตมีแหล่งผลิตที่สำคัญ 3 แหล่งใหญ่คือ แหล่งเตาเผาในแคว้นล้านนา แหล่งเตาเผาในแคว้นสุโขทัย แหล่งเตาเผาในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาและใกล้เคียง (Wongth, 2007) เครื่องปั้นดินเผา หมายถึงวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ที่ทำจากดินและส่วนผสมอื่น ๆ เช่น ทราย หิน มาผสมกับน้ำ ปั้นหรือขึ้นรูปตามลักษณะการใช้งาน แล้วนำมาเผาให้แข็งตัว มีทั้งไฟอุณหภูมิต่ำและสูง มีทั้งเคลือบและไม่เคลือบ ทำเป็นวัตถุหลายประเภทเช่น ภาชนะ ประติมากรรม ชิ้นส่วนทางสถาปัตยกรรม เช่น อิฐ กระเบื้องสำหรับบุหลังคา เครื่องปั้นดินเผาจัดเป็นศิลปะที่เก่าแก่ที่สุดประเภทหนึ่งของมนุษย์ มีพัฒนาการรูปแบบ ตามสภาพท้องถิ่นและกรรมวิธีการผลิต (Fine Arts Department, 2009) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเสด็จทอดพระเนตรความเห็นไว้ว่า “เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของสยามประเทศ สมเด็จพระร่วงเจ้า (รัชกาลที่ 3 คือ พ่อขุนรามคำแหง) ไปได้ช่างทำเครื่องถ้วยเข้ามาทำในเมืองไทย ช่างเตาที่ตั้งทำเครื่องถ้วย ยังปรากฏอยู่ เรียกว่า “เตาทุเรียง” มีสุโขทัย ศรีสัชนาลัย สองแคว (พิษณุโลก) อีกตำบลหนึ่งเรียกว่า “บ้านเตาไห” (Rajanubhab, 1968) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จังหวัดพิษณุโลกเป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา อยู่ที่บ้านเตาไหหรือบ้านตาปะขาวหาย ริมฝั่งแม่น้ำน่าน ด้านตะวันออก เตาเผาเครื่องถ้วยที่วัดตาปะขาวหายเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ ติดต่อกับบริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่านไปทางด้านทิศเหนือ และทางด้านทิศใต้ของริมฝั่งแม่น้ำน่าน ความยาวประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นแหล่งเตาเครื่องถ้วยขนาดใหญ่มีจำนวน 40-50 เตา หรืออาจถึง 100 เตา (Sangkhanukit, 2002) จากผลการสำรวจในพื้นที่โครงการเขื่อนแควน้อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบแหล่งโบราณคดีในพื้นที่นี้เป็นที่ตั้งของแหล่งชุมชนและแหล่งโบราณสถานตั้งอยู่บริเวณไม่ห่างจากแม่น้ำแควน้อย แม่น้ำวังทองและลำคลองธรรมชาติ เนื่องจากแม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคม ที่ใช้ติดต่อระหว่างชุมชนกับชุมชนที่อยู่ไกลออกไป (Mankhong, 2003)

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาร่องรอยเครื่องปั้นดินเผาที่ปรากฏขึ้นในลุ่มน้ำวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก เพราะในอดีตที่สายน้ำยังเป็นหลักของวิถีชีวิตผู้คน เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพ การทำมา

หากิน ความสัมพันธ์ทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ สืบเนื่องจาก จังหวัดพิษณุโลกมีแหล่งเตาเผาที่เป็นที่รู้จักคือเครื่องปั้นดินเผาบ้านตาปะขาวหายหรือบ้านเตาไห ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านด้านตะวันออก อยู่ห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกไปทางทิศเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ตั้งของแหล่งเตาเผาโบราณ อายุไม่ต่ำกว่า 500 ปี ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่ามีแม่น้ำที่สำคัญที่หล่อเลี้ยงผู้คน และชุมชนหลายสายในจังหวัดพิษณุโลก สันนิษฐานว่าน่าจะมีแหล่งเครื่องปั้นดินเผาโบราณเพิ่มเติมอยู่อีก และอยากศึกษาเชื่อมโยงวิถีชีวิตของคนในอดีตตามแหล่งลุ่มน้ำสายต่าง ๆ และย้อนรอยผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโบราณ วัตถุดิบ รูปแบบ และลวดลายของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา เพื่อนำมาออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชุมชน และนำองค์ความรู้ที่ได้ถ่ายทอดสู่ชุมชนและพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาที่ถูกค้นพบในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำ จังหวัดพิษณุโลกเพิ่มขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยประยุกต์ ประเภทการวิจัยและพัฒนา (Research and development) ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR)

วิธีการในการดำเนินการวิจัย

1. การสำรวจข้อมูลข้อมูลเครื่องปั้นดินเผาจาก แหล่งเตาวัดตาปะขาวหาย ข้อมูลเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำในจังหวัดพิษณุโลก จากแม่น้ำสายหลัก 6 สาย ข้อมูลจากการสำรวจและการขุดค้น แหล่งโบราณคดี ในพื้นที่เขื่อนแควน้อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก โดยศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสาร หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทความ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนามทางด้านเชื่อมโยงกับหลักวิทยาศาสตร์ เก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนาม สำรวจและสัมภาษณ์ สอบถาม ชาวบ้านและผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์โดยนำข้อมูลในข้อที่ 1 รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา เศษชิ้นวัตถุ เพื่อนำไปหาคุณสมบัติทางกายภาพ และรูปแบบผลิตภัณฑ์ในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำ จังหวัดพิษณุโลก

2. การวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลในข้อที่ 1 รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ลวดลาย เศษชิ้นวัตถุนำมาเปรียบเทียบรูปแบบผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาเผาโบราณในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำ จังหวัดพิษณุโลก กับแหล่งเตาเผาวัดตาปะขาวหายได้รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา สามารถบอกคุณสมบัติทางกายภาพ กำหนดอายุของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา โดยการประเมินองค์ความรู้และภาพร่าง จากปราชญ์ชาวบ้านและผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง 5 ท่านจากแบบประเมิน

3. วิเคราะห์เครื่องปั้นดินเผาที่ถูกรับ ได้รูปแบบเครื่องปั้นดินเผา สามารถบอกคุณสมบัติทางกายภาพ ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา โดยการประเมินองค์ความรู้และภาพร่าง จากปราชญ์ชาวบ้านและผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง 5 ท่าน จากแบบประเมินและการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

4. สำนักรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผากับความต้องการเชิงพาณิชย์สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างการนำองค์ความรู้การสู่การออกแบบสร้างสรรค์ โดยการสร้างภาพร่างงานออกแบบ (idea sketch) และประเมินองค์ความรู้และภาพร่างงานออกแบบวิเคราะห์ผลการประเมินการออกแบบสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา

5. จากนั้นสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะโดยลงสู่ชุมชนผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลด้วยการเผยแพร่องค์ความรู้ และสอดแทรกเนื้อหาวิชาสู่สาระการเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านนาไโก่เขย และจัดนิทรรศการประเมินการรับรู้ สอบถามความคิดเห็นที่มีต่อผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ต้นแบบวิเคราะห์ผลการประเมินการรับรู้

6. สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

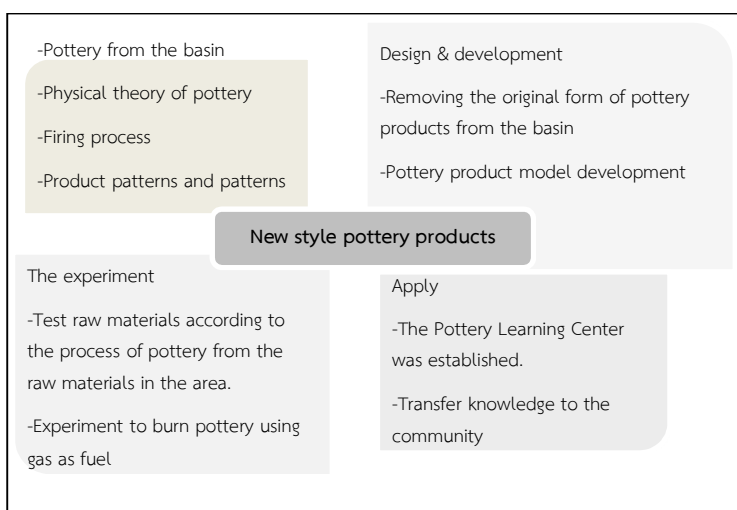

Figure 1 Conceptual framework for the historical investigation of pottery ware in the cultural river basin of Phitsanulok

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1

แหล่งน้ำสำคัญในจังหวัดพิษณุโลกประกอบด้วยลุ่มน้ำภาค ลุ่มน้ำแควน้อย ลุ่มน้ำชมพู ลุ่มน้ำวังทอง ลุ่มน้ำน่าน และลุ่มน้ำยม จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าลุ่มน้ำ 3 สายที่มีแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับเตาเผาเครื่องปั้นดินเผา คือ ลุ่มน้ำภาค อ.ชาติตระการ แหล่งเตาเผาโบราณ “บ้านบ่อภาค” ซึ่งแหล่งนี้ผลิตผลิตภัณฑ์สำหรับใส่เกลือในการทำเกลือสินเธาว์ภูเขาในอดีต จากการลงศึกษาพื้นที่ทำให้พบแหล่งเตาโบราณที่ถูกดินทับถม และผลิตภัณฑ์ที่พบไม่มีความสมบูรณ์ มีความบิดเบี้ยวและมีการยุบตัวของผลิตภัณฑ์ สันนิษฐานว่าไฟที่ใช้ในการเผามีอุณหภูมิที่สูงเกินไปจึงทำให้ผลิตภัณฑ์เกิดการหลอมละลาย ลุ่มน้ำแควน้อย อ.นครไทย แหล่งเตาเผาโบราณ “บ้านนาไโก่เขย” ซึ่งแหล่งนี้ผลิตผลิตภัณฑ์สำหรับใส่

กินน้ำใช้ เพื่อไว้ในครัวเรือน พบผลิตภัณฑ์ที่ยังคงความสมบูรณ์และยังมีการใช้งานหลงเหลืออยู่ และ
 ลุ่มน้ำวังทอง อ.วังทอง เต่าเผาโบราณ “บ้านแม่ระกา” (Chaem Khun Thian, 1992) จากการลงพื้นที่
 ไม่พบร่องรอยของเต่าเผาและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งนี้ สันนิษฐานได้ว่าในอดีตชุมชนนี้
 มีความเจริญ มีผู้คนมาตั้งถิ่นที่อยู่จำนวนมาก และมีการค้าที่รุ่งเรืองจึงทำให้แหล่งเต่าจากแหล่งนี้
 ถูกทำลายไม่หลงเหลือร่องรอยให้เห็นอีก

ดังนั้นจากการลงพื้นที่สำรวจลุ่มน้ำในจังหวัดพิษณุโลก ได้พบร่องรอยเต่าเผาโบราณและ
 ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่สมบูรณ์เพียงแหล่งเดียวคือ ลุ่มน้ำแควน้อย ที่หมู่บ้านนาไก่เขี่ย ตำบลนาบัว
 อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ประวัติหมู่บ้านนาไก่เขี่ย กลุ่มคนดั้งเดิมของหมู่บ้านประกอบอาชีพ ทำ
 นา ทำไร่ กลุ่มคนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่มีบรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ซึ่งใน
 อดีตอำเภอนครไทย ก่อนสมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานี บรรพบุรุษไทยกลุ่มหนึ่งถูกขอมรุกราน จึงถอยร่น
 จากเวียงไชยปราการ จังหวัดเชียงราย มารวมกำลังตั้งมั่น เพื่อสะสมไพร่พลฝึกอาวุธอยู่ ณ เมืองบางยาง
 ซึ่งคืออำเภอนครไทยในปัจจุบัน โดยพ่อขุนบางกลางท่าว เป็นผู้นำทำการชองสมผู้คนจนมีกำลังเข้มแข็ง
 พอสมควรแล้ว จึงร่วมกับพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองลาด เมืองเพชรบูรณ์ ยกกองทัพไปตีเมืองศรีสัชนาลัย
 และเมืองจากขอมจนได้ชัยชนะ จึงปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงพระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
 ครองเมืองสุโขทัย เมื่อประมาณ พ.ศ.1763 (Sa-Nguan-Hai, 1998) จากข้อมูลดังกล่าวนี้สันนิษฐานได้
 ว่าเต่าเผาที่พบที่ลุ่มน้ำแควน้อย หมู่บ้านนาไก่เขี่ย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลกน่าจะ
 ได้รับอิทธิพลด้านเครื่องปั้นดินเผามาจากชาวลาวที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณพื้นที่หมู่บ้านนาไก่เขี่ย
 ในอดีต ซึ่งจากลักษณะเต่าเผาโบราณและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่พบ ดังภาพที่ 2 (Figure 2)
 เป็นการผลิตผลิตภัณฑ์ขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือน ประโยชน์เพื่อไว้ใช้เก็บน้ำกิน น้ำใช้ ดังภาพที่ 3 (Figure 3)
 และจำหน่ายไปยังพื้นที่ใกล้เคียง โดยดินที่ใช้ในการผลิตผลิตภัณฑ์นั้นเป็นวัตถุดิบในท้องถิ่น และมีการ
 ขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ด้วยแป้นหมุนเป็นหลักทำการเผาในอุณหภูมิไม่เกิน 900 องศาเซลเซียส ผลิตภัณฑ์มี
 สีแดงและมีขนาดใหญ่

Figure 2 The remaining pottery ancient kilns at Ban Na Kai Khea, Na Bua Area, Nakhon Thai District, Phitsanulok

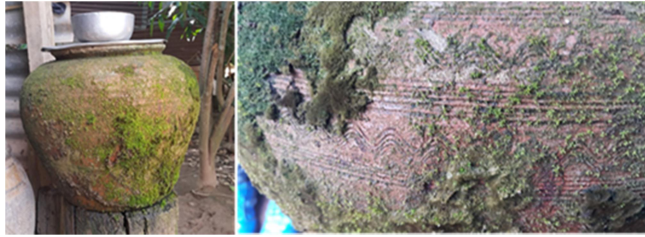

Figure 3 Pottery ware found at the Kwei Noi River Basin, Ban Na Kai Khea, Na Bua, Nakhonchai District, Phitsanulok

ตอนที่ 2

ผู้วิจัยจึงทำการนำดินในพื้นที่วิจัยมาทดลอง เพื่อหาจุดสุกตัว ความแข็งแรงของเนื้อดิน และอุณหภูมิที่ใช้ในการเผาผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้มีความสมบูรณ์และแข็งแรงใกล้เคียงกับผลิตภัณฑ์ในอดีต การทดลองและวิเคราะห์หัตถ์ดิบ โดยนำดินจากลุ่มน้ำแควน้อย หมู่บ้านนาไก่เขี่ย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก โดยนำดินที่ได้มาตากให้แห้งและนำมาบดให้ละเอียดด้วยโกร่งบด ผ่านตะแกรงร่อนที่ 120 mesh ผสมน้ำกับดินให้เข้ากันเพื่อให้เนื้อดินสามารถปั้นขึ้นรูปได้ นำดินที่ได้อัดเป็นแท่ง สู่ตระละ 5 แท่ง ดังภาพที่ 4 (Figure 4) ทั้งให้แห้งชั่งน้ำหนักก่อนเผา วัดความยาวของแท่งทดลองเพื่อดูการหดตัวของเนื้อดิน นำไปเผา 3 อุณหภูมิคือที่อุณหภูมิ 850 องศาเซลเซียส อุณหภูมิ 1,100 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิ 1,230 องศาเซลเซียส หลังจากทำการเผาเสร็จแล้วนำแท่งทดลองหาคูณสมบัติทางกายภาพของเนื้อดินปั้นก่อนเผาและหลังเผา ตารางที่ 1-3 (Tables 1-3) ตามลำดับ

Figure 4 Baked mud rod at various temperatures . (850°C , 1,100°C and 1,230°C)

Table 1 Firing temperature at 850 Celsius

Order No.	Weight before firing (g)	Weight after firing (g)	Length before firing (cm)	Length after firing (cm)
N3/1	60	61	10	9.3
N3/2	60	57	10	9.4
N3/3	63	59	10	9.3
N3/4	63	59	10	9.3
N3/5	61	59	10	9.4

อุณหภูมิในการเผา 850 องศาเซลเซียส บรรยากาศแบบอ็อกซิเดชั่น หลังเผาจะมีลักษณะสีแดงจัด เพราะมีเฟอร์ริกสูง มีการหดตัวเล็กน้อย

Table 2 Firing temperature at 1,100 Celsius

Order No.	Weight before firing (g)	Weight after firing (g)	Length before firing (cm)	Length after firing (cm)
N2/1	60	55	10	8.6
N2/2	60	56	10	8.6
N2/3	63	56	10	8.7
N2/4	63	56	10	8.7
N2/5	61	57	10	8.7

อุณหภูมิในการเผา 1,100 องศาเซลเซียส บรรยากาศแบบอ็อกซิเดชั่น หลังเผาจะมีลักษณะสีเข้มขึ้น หดตัวเล็กน้อย

Table 3 Firing temperature at 1,230 Celsius

Order No.	Weight before firing (g)	Weight after baking (g)	Length before firing (cm)	Length after firing (cm)
N1/1	60	56	10	9.5
N1/2	60	57	10	9.5
N1/3	63	57	10	9.5
N1/4	63	56	10	9.5
N1/5	61	55	10	9.6

อุณหภูมิในการเผา 1,230 องศาเซลเซียส บรรยากาศแบบอ็อกซิเดชัน หลังเผาจะมีลักษณะ บวมเล็กน้อย ไม่เหมาะสมต่อการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์

จากการทดลอง ผลการทดสอบคุณสมบัติของดินที่ได้จาก กลุ่มน้ำแควน้อย หมู่บ้านนาไค้เขีย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก สรุปได้ว่าดินที่ได้จากแหล่งนี้ ในการเผาที่อุณหภูมิ 850 องศาเซลเซียส สามารถขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาได้ เนื้อผลิตภัณฑ์ยังคงสามารถดูดซึมน้ำได้ไม่ เหมาะกับใช้เป็นภาชนะใส่น้ำ สามารถทนความร้อนได้ ในการเผาที่อุณหภูมิ 1,100 องศาเซลเซียส สามารถขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาได้ เนื้อผลิตภัณฑ์ยังคงสามารถดูดซึมน้ำได้แต่ในปริมาณที่น้อย สามารถทนความร้อนได้ดีเหมาะสมต่อการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ ในการเผาที่อุณหภูมิ 1,230 องศาเซลเซียส สามารถขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาได้ เนื้อผลิตภัณฑ์หลังการเผามีการขยายตัวและมีการบวมผิด รูปร่าง ไม่เหมาะสมต่อการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์

ตอนที่ 3

จากการลงพื้นที่วิจัยเพื่อย้อนรอยเครื่องปั้นดินเผาในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำ ในจังหวัด พิษณุโลก ได้พบร่องรอยเตาเผาโบราณและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่สมบูรณ์เพียงแหล่งเดียวคือ กลุ่มน้ำแควน้อย ที่หมู่บ้านนาไค้เขีย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งจากลักษณะ ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่พบ เป็นการผลิตผลิตภัณฑ์ขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือน รูปแบบและลวดลายของ ผลิตภัณฑ์ไม่ได้สลักซับซ้อน ประโยชน์เพื่อไว้ใช้เก็บน้ำกิน น้ำใช้ ดังภาพที่ 5-6 (Figures 5-6) ตามลำดับ จากประวัติหมู่บ้านนาไค้เขียกลุ่มคนดั้งเดิมของหมู่บ้านประกอบอาชีพ ทำนา ทำไร่ กลุ่มคนส่วนใหญ่ที่ อาศัยอยู่มีบรรพบุรุษอพยพมาจากเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว จากข้อมูลดังกล่าวสันนิษฐานได้ว่า เครื่องปั้นดินเผาลุ่มน้ำแควน้อย บ้านนาไค้เขีย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย ได้รับอิทธิพลมาจากชาวลาว ที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาอยู่ที่ชุมชนแห่งนี้

Figure 5 Shape of ancient pottery ware found at the Kwei Noi River Basin, Ban Na Kai Khea, Nakhonchai District

Figure 6 Patterns on ancient pottery ware found at the Kwei Noi River Basin, Ban Na Kai Khea, Nakhonchai District

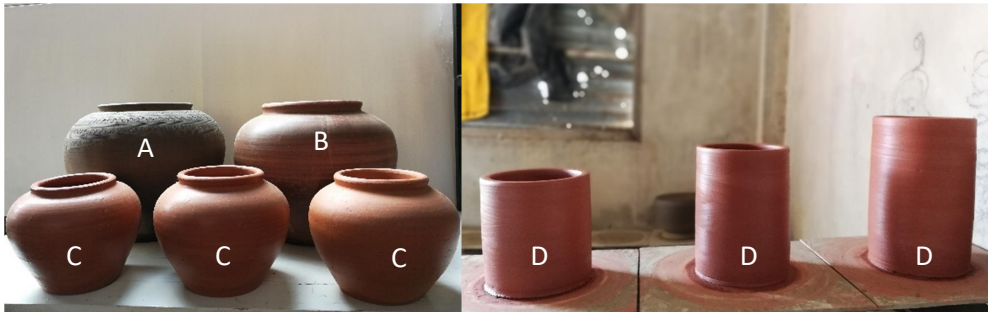

Figure 7 A) Ancient pottery ware found at the Kwei Noi River Basin, Ban Na Kai Khea, Na Bua, Nakhonchai District.
B) Newly-made pottery ware compared with ancient pottery ware according to their forming and baking.
C) Newly-made pottery ware based on ancient pottery ware.
D) New easily-formed cylinder-shaped pottery ware.

Figure 8 Other pottery products: souvenirs

Figure 9 Firing at temperature at 1100 degree Celsius.

Figure 10 Pottery ware products designed and decorated as local products

จากการศึกษารูปแบบและลวดลายของผลิตภัณฑ์ที่พบในกลุ่มน้ำควนน้อยนั้น เป็นรูปแบบที่เรียบง่าย ลวดลายเป็นลายคลื่นน้ำที่เกิดจากการนำไม้ไผ่มาทำเป็นซี่และชุดซี่ดลงบนผลิตภัณฑ์หลังจากที่ทำการขึ้นรูปก่อนการเผา ในปัจจุบันอาชีพนี้ได้สูญหายไปแล้วเนื่องจากไม่มีผู้สานต่อ ดังนั้นการออกแบบจึงต้องคำนึงถึงการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ไม่ยากเกินไป ดังภาพที่ 7-8 (Figures 7-8) เพื่อให้คนในชุมชน

สามารถทำตามได้และอุณหภูมิที่ใช้ในการเผาผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมอยู่ที่ 1,100 องศาเซลเซียส ดังภาพที่ 9 (Figure 9) นำผลิตภัณฑ์ที่ได้มาประยุกต์กับวัสดุที่มีอยู่แล้วและเหลือใช้ในชุมชนเพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ ดังภาพที่ 10 (Figure 10) ตามลำดับ ซึ่งในอำเภอนครไทยมีกลุ่มเครือข่ายอาชีพที่น่าสนใจคือ 1) กลุ่มหัตถกรรมจักสานผักตบชวา 2) กลุ่มอาชีพหัตถกรรม อุตสาหกรรมในครัวเรือน (หมอน กระเป๋า ผลิตภัณฑ์จากผ้า) 3) กลุ่มอาชีพหัตถกรรม (จักสาน) มาประยุกต์กับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเพื่อสร้างความน่าสนใจให้กับผลิตภัณฑ์และเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่ม

ผลการศึกษาในตอนี่ 4

จากการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชุมชนบ้านนาไก่เขี่ย แล้วนั้นได้นำองค์ความรู้ทั้งหมดที่ได้และผลิตภัณฑ์ที่สำเร็จแล้วนำเผยแพร่สู่พื้นที่วิจัย หมู่บ้านนาไก่เขี่ยและโรงเรียนบ้านนาไก่เขี่ย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ดังภาพที่ 11 (Figure 11) เพื่อปลูกเจตคติที่ดีต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเตาเผาและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโบราณที่ปรากฏในชุมชน มีการถ่ายทอดขั้นตอนและกระบวนการ กรรมวิธีต่าง ๆ ในการผลิตผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาด้วยการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์อย่างง่ายให้กับนักเรียน และคนในชุมชนได้ลงมือปฏิบัติประสานกับทางโรงเรียนบ้านนาไก่เขี่ยเพื่อบรรจุรายวิชาเครื่องปั้นดินเผา ลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ให้กับนักเรียนในโรงเรียนบ้านนาไก่เขี่ยโดยการถ่ายทอดของคนในชุมชนบ้านนาไก่เขี่ย และพื้นอาชีพเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มน้ำแควน้อย อีกทั้งยังนำผลงานจัดแสดงนิทรรศการ ณ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมภาคเหนือตอนล่าง จังหวัดพิษณุโลก ดังภาพที่ 12 (Figure 12) และเข้าร่วมการแสดงศิลปะและการออกแบบแห่งประเทศไทยครั้งที่ 1 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ (ศาลายา) ดังภาพที่ 13 (Figure 13) เพื่อเป็นการถ่ายทอดผลงานวิจัย

Figure 11 Disseminating research findings to the community and school of Ban Kai Khea, Na Bua Area, Nakhonthai District, Phitsanulok

Figure 12 Displaying Pottery Ware of the Kwei Noi River Basin, Ban Na Kai Khea, Na Bua, Nakhonthai District, Phitsanulok at the Lower Northern Region Arts and Culture Center, Phitsanulok

Figure 13 The First Thailand Art & Exhibition at the Art and Culture Institute, Rajamangala University of Technology Rattanakosin

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่องย้อนรอยเครื่องปั้นดินเผาในเส้นทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำ จ.พิษณุโลก: สู่การออกแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชน มีแหล่งน้ำสำคัญในจังหวัดพิษณุโลก 6 สาย พบร่องรอยเตาเผาโบราณและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่สมบูรณ์เพียงแหล่งเดียวคือ ลุ่มน้ำแควน้อย ที่หมู่บ้านนาไก่อี๋ย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ดินที่ได้จากแหล่งนี้ เผาที่อุณหภูมิ 1,100 องศาเซลเซียส สามารถขึ้นรูปผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาได้ เนื้อผลิตภัณฑ์ยังคงสามารถดูดซึมน้ำได้แต่ในปริมาณที่น้อย สามารถทนความร้อนได้ดีเหมาะสมต่อการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ จากลักษณะผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่พบ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีรูปแบบและลวดลายของผลิตภัณฑ์ไม่สลับซับซ้อน ประโยชน์เพื่อไว้ใช้เพื่อใช้ในครัวเรือน ได้นอกรังความรู้ทั้งหมดที่ได้และผลิตภัณฑ์สำเร็จแล้วนำเสนอเผยแพร่สู่พื้นที่วิจัย หมู่บ้านนาไก่อี๋ยและโรงเรียนบ้านนาไก่อี๋ย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เพื่อปลูกเจตคติที่ดีต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเตาเผาและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโบราณที่ปรากฏในชุมชน มีการถ่ายทอดขั้นตอนและกระบวนการ กรรมวิธีต่าง ๆ ในการผลิตผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาด้วยการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์อย่างง่ายให้กับนักเรียน และคนในชุมชนได้ลงมือปฏิบัติ ประสานกับทางโรงเรียนบ้านนาไก่อี๋ยเพื่อบรรจุรายวิชาเครื่องปั้นดินเผา ลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ให้กับนักเรียนในโรงเรียนบ้านนาไก่อี๋ยโดยการถ่ายทอดของคนในชุมชนบ้านนาไก่อี๋ย เพื่อฟื้นฟูอาชีพเครื่องปั้นดินเผาในลุ่มน้ำแควน้อย

ข้อเสนอแนะในงานวิจัย

1. ในการลงพื้นที่วิจัยตามลุ่มน้ำต่าง ๆ ในจังหวัดพิษณุโลก ควรหาข้อมูลแหล่งน้ำให้ชัดเจน ซึ่งแต่ละลุ่มน้ำมีความยาวหลายกิโลเมตร วางแผนที่รัดกุมและศึกษาเส้นทางให้ดี ในการลงพื้นที่ควรติดต่อหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชนในแต่ละชุมชนการบอกต่อของข้อมูลจะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลจริง คลาดเคลื่อนน้อยที่สุด และระยะเวลาที่ใช้ในการลงพื้นที่จะกระชับมากขึ้น
2. ในการลงพื้นที่วิจัยลุ่มน้ำแควน้อย บ้านนาไก่อี๋ย ตำบลนาบัว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก มีอาชีพทำการเกษตร ทำนา ทำไร่ หลังจากแล้วเสร็จจากทำการเกษตรแล้วนั้นชาวบ้านไม่มีรายได้เสริม ที่สำคัญชุมชนบ้านนาไก่อี๋ยมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีความคิดก้าวหน้า มีความพร้อมในการให้ความร่วมมือและสนับสนุนโครงการวิจัยนี้ อีกทั้งยังเห็นถึงความสำคัญและสิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนจะได้รับ ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีความสามัคคี ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชาวบ้านในชุมชน ได้มีการฝึกปฏิบัติในการขึ้นรูปทั้งชาวบ้านในชุมชนและนักเรียนบ้านนาไก่อี๋ย มีความเข้าใจในการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์และสามารถต่อยอดได้ 15 คน จากผู้เข้าร่วมการอบรม 50 คน โดยที่แนวทางในการออกแบบและเทคนิคในการตกแต่งยังเป็นเรื่องใหม่และเข้าใจยาก ชาวบ้านยังต้องการให้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง เพื่อเข้าใจแนวความคิดในการออกแบบและต่อยอดเพื่อพัฒนาจนสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้

ข้อเสนอแนะ เนื่องจากยังมีเทคนิคในการออกแบบที่หลากหลายและการขึ้นรูปที่เหมาะสมและมีศักยภาพในการนำมาพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาชุมชนซึ่งชาวบ้านได้ให้ความสนใจ แต่ติดเรื่องระยะเวลาในการวิจัยจึงไม่สามารถอบรมสู่การปฏิบัติจริงให้ชาวบ้านในชุมชนได้ ผู้วิจัยพบว่าโครงการวิจัยในลักษณะนี้เป็นโครงการวิจัยที่ควรเป็นโครงการต่อเนื่องระยะยาว เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ทดลองปฏิบัติ แก้ไขปรับปรุง จนเกิดความเข้าใจจำชาวบ้านสามารถดำเนินต่อได้ด้วยตนเอง จากนั้นควรมีการติดตามผลและจัดอบรมเพื่อแนะแนวทางในการแก้ปัญหาและเสริมความรู้ในสิ่งที่ชาวบ้านสนใจเป็นระยะ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สนิท ปิ่นสกุล คณบดีคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามที่ให้คำปรึกษาและอำนวยความสะดวกในการทำงานวิจัยครั้งนี้ และศาสตราจารย์ ดร.พลังโชค แหวนเพชร สาขาภาษาอังกฤษและภาษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ และศิลปมหาวิทยาลัยนอร์ท ประเทศนอร์เวย์ ที่ให้คำปรึกษาและตรวจแก้ไข ทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นรวมถึงสนับสนุนและส่งเสริมในทุก ๆ ด้าน

เอกสารอ้างอิง

- Rajanubhab D. *History of Tableware and Molding*. Mongkol Publishing House: Bangkok, 1968.
- Chaem Khun Thian P. *Guidelines for Preserving the Cultural Heritage of the City of Phitsanulok*. Chaing Mai: S. Sup Printing; 1992.
- Sa-Nguan-Hai H. *History of Phitsanulok*. Phitsanulok: Duplicated Document; 1998.
- Committee for Documentation and Archives under the Board of Directors for Organizing Events to Honor His Majesty the King. *Cultural Development of History, Identity, and Wisdom within Phitsanulok Province*. Bangkok: Fine Arts Department; 1999.
- Sangkhanukit P. *The history of Phitsanulok and the pottery kiln of Wat Ta Pa Khao Hai*: Seminar documents "Local Cultural Leader Ban Ta Pa khao Hai" Hua Ro Subdistrict, Mueang District, Phitsanulok: Phitsanulok; 2002.
- Mankhong S. *Preliminary Report for Survey and Archaeological Explorations in Kwai Noi Dam under the Patronage of the King Wat Boad, Phitsanulok*. Phitsanulok: Duplicated Document; 2003.
- Wongth S. *Pottery and Porcelain and the Economic and Social Development of Siam*. Bangkok: Matichon; 2007.